

Straipsniai ir pranešimai

„RUSSIANA GLORIATUR ECCLESIA“ IR ŠV. BRUNONO KVERFURTIEČIO MISIJŲ KLAUSIMAS

Marius Ščavinskas

Humanitarinių mokslų daktaras
Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas
Jaunesnysis mokslo darbuotojas
El. paštas: marius_scavinskas@yahoo.com

Įvadinės pastabos

Istoriografija nuo XIX a. yra sulaužiusi daugybę iečių nagrinėdama šv. Brunono Kverfurtiečio, kitaip vadinamo Bonifacu, misijų arkivyskupo ir vienuolio, misijas Naujosios Europos ir kitų kraštų kontekste. Žinoma, daugiausia dėmesio buvo ir tebėra skiriama misionieriaus žūties aplinkybėms tirti ir žuvimo vietai nustatyti. Šiame kontekste buvo ir tebėra nagrinėjamos ir Lietuvos (*Lituae*) vardo paminėjimo Kvedlinburgo analuose aplinkybės.

Dabartinėje istoriografijoje yra sutinkama su šiomis dviem maksimomis, kalbančiomis apie paskutinę šv. Brunono Kverfurtiečio misiją: a) remiantis paties šv. Brunono laišku Vokietijos karaliui (būsimajam imperatoriui) Henrikui II ir hagiografijomis teigiama, kad misionierius iš Lenkijos patraukęs į Prūsiją ir tik paskui patekęs į *in confinio Rusciae et Lituae*. Dėl to misionieriaus žūties geografinio vidurkio ieškota jotvingių žemėse arba kitose teritorijose, esančiose tarp Lietuvos ir Rusios, nors dar dažniau – pačioje Prūsijoje;

b) teigiama, kad hagiografijos (pirmiausia Petro Damiano ir Viperto reliacija) supainiojo rusus su prūsais. Todėl ginčas XX a. viduryje buvo išspręstas pastarųjų naudai¹. Toks sprendimas taip pat tapo išeities tašku, sprendžiant Brunono žuvimo vietos problemą.

Aptardamas pirmąją maksimą, lenkų tyrinėtojas J. Bieniakas konstatavo, kad šv. Brunono žūtis vietos galima ieškoti ir Lietuvoje², o lietuvių tyrinėtojas E. Gudavičius pabandė pagrįsti misionieriaus žuvimo Lietuvoje hipotezę³. Vėliau kitas lenkų tyrinėtojas G. Białunskis paskelbė hipotezę, kurioje Brunono nužudymas taip pat lokalizuojamas Lietuvoje⁴, nors dauguma tyrinėtojų (greičiausiai iš inercijos) dar

¹ Bieniak J. Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji // Acta Baltico-Slavica. 1969, t. 6, s. 180–190.

² Ten pat, p. 191–193.

³ Gudavičius E. Šv. Brunono misija // Darbai ir dienos [Acta et commentationes Universitatis Vytauti Magni]. 1996, Nr. 3 (12), p. 115–128.

⁴ Białunskis G. Šv. Brunono mirties vieta // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. Vilnius, 1998, p. 5–20.

tvirtina žuvimo vietą buvus vadinamajame „geografiniame vidurkyje“ arba Prūsijoje⁵.

Aptariant antrąją maksimą, faktiškai iki šių dienų tebemanoma, kad rusai hagiografijoje buvo supainioti su prūsais (taip ši maksima virto pirmosios maksimos įrodymu). Tik pastaruoju metu tuo buvo suabejota. Antai rusų tyrinėtojas A. Nazarenka pateikė hipotezę, kad Petras Damianis, kalbėdamas apie paskutinįją Brunono misiją, esą turėjęs omenyje ne prūsus (juo labiau ne lietuvius), o Kijevo Rusios rusus⁶. Lietuvių tyrinėtojas D. Baronas taip pat suabejojo, ar Petras Damianis iš nežinojimo sumaišęs rusus su prūsais⁷ (bet dėl visai kitų priežasčių nei A. Nazarenka).

Remiantis šių dviejų maksimų interpretacija dabartinėje istoriografijoje, norėjęs paanalizuoti Brunono Kverfurtiečio arkivyskupijos steigimo klausimą ir persvarstyti istoriografijoje aptinkamus teiginius apie tam tikrą galimybę pasiskirstyti politines įtakas misionieriaus veikos kontekste. Tai bus savotiškas išeities taškas svarstant, ką galėjo turėti omenyje Petras Damianis, minėdamas *Russiana gloriatur ecclesia*. Tepriminsime, kad šių žodžių interpretaciją ir šaltinio (Petro Damianio „*Šv. Romualdo gyvenimas*“) sugretinimą su kitais šaltiniais geopolitikos kontekste jau yra pateikęs D. Baronas. Mūsų tikslas bus paprastesnis – paanalizuoti šv. Bruno-

no misijų geografiją, o einant šiuo keliu prireiti ir prie Petro Damianio šaltinyje rusų bei *Russiana gloriatur ecclesia* paminėjimo. Kartu pabandysime prisiliesti ir prie *confinio Rusciae et Lituae*.

Šv. Brunono misijų geografija

Šv. Brunono Kverfurtiečio misijų arealas yra nusakytas misionieriaus veiklą minėčiuose vienalaikiuose XI a. šaltiniuose⁸, išskyrus Viperto reliaciją ir Kvedlinburgo analus. Beje, pastaruosiuose yra minimas garsusis Rusios ir Lietuvos pasienis, tačiau nieko nekalbama apie tai, kaip Brunonas ten pakliuvo. Bavaru šaltinių grupei atstovaujanti Viperto reliacija tepamini Prūsiją, į kurią atvykęs misionierius (*in paganorum provincia, quae nuncupatur Prussia*⁹).

Kur kas išsamesnis (o greičiau – pats išsamiausias) šaltinis, apibrėžiantis šv. Brunono misijų geografiją, yra paties misionieriaus laiškas Vokietijos karaliui Henrikui II¹⁰. Pirmiausia jame Brunonas mini Vengriją (porą kartų: *in terra Ungorum* bei *Ungros dimisimus*), kurioje buvo susitikęs su karaliaus Henriko II broliu Brunonu. Iš Vengrijos Brunonas patraukė į Kijevo Rusiją. Ten buvo susitikęs su kuni-gaikščiu Vladimiru. Vėliau jis atvyko į Kijevo Rusios pietinį pakraštį pas pečenegus (*et ad omnium paganorum crudelissimos*,

⁵ Plg. naujausią literatūrą: *Śliwiński B.* The Christianisation of Prussia: the Polish contribution until the introduction of the Teutonic Order // *Castra Dominae Nostreae Litterae Annales*, Vol. I: Christianization of the Baltic region (ed. J. Gąssowski). Pułtusk, 2004, p. 48.

⁶ Pirmą kartą šią hipotezę A. Nazarenka išsakė – *Nazarenko A. B.* Русь и Германия в IX–X вв. // *Древнейшие государства Восточной Европы*, 1991 год. Москва 1994, с. 101–102, 120.

⁷ *Baronas D.* Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste // Lietuvos istorijos metraštis. 2001 metai. Vilnius, 2002, t. 2, p. 10–12, 18, 22, 24.

⁸ Plačiai šv. Brunono itinerariumas pristatytas – *Tyszkiewicz J.* Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems // *Quaestiones mediae aevi novae*. Vol. 5: 10th Century Roma, Galia, Germania, Sclavinia (ed. F. Wojciech). Warszawa, 2000, p. 193–203.

⁹ 1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija, sud. I. Leonavičiūtė. Vilnius, 2006, p. 186 (Viperto reliacija).

¹⁰ Brunonis Querfurtensis epistola ad Henricum Regem // *Pomniki dziejowe Polski*, ed. J. Karwasieńska. Warszawa, 1973, ser. II, t. IV, cz. 3, s. 97–106. Čia ir kitur toliau cituojama iš šio šaltinio.

Pezenegos uiam arripuimus). Iš laiško sužinome, kad Brunonas tarp pečenegų misionieriaus ne vieną mėnesį ir iš viso buvo aplankęs tris jų valdomas sritis (*tres partes circuivisimus*), bet žinojo esant dar ir ketvirtą (*quartam non tetigimus*). Po misijų (kurių metu pavyko apkrikštyti kai kuriuos pečenegus, greičiausiai – diduomenės atstovus), Brunonas grįžo į Kijevą pas Vladimirą, o iš ten vėl į Vengriją.

Kaip tik paskui ėjo pirmąją maksimą pagrindžiantys žodžiai: „*ego autem nunc flecto ad Pruzos*“ ir pagiriamieji žodžiai Lenkijos kunigaikščiui Boleslovui Narsiajam. Vėliau šie žodžiai buvo pakartoti teigiant, kad Boleslovas Narsusis kvietęs Brunoną misionieriauti tarp prūsų (*senior Boleslavo, qui viribus animi et corporis consolari me ad convertendos Pruzos*). Po ilgų įrodinėjimų, kad Henrikui II ir Boleslovui Narsiajam reikia susitaikyti ir kartu paremti Brunono vykdomą misijų arkivyskupijos steigimą, misionierius grįžo prie jau realiai padarytų darbų – paminėjo į Švediją išsiųstą vyskupą su vienuoliu (*in evangelium Suigis transmiseram*). Ir galiausiai dar kartą buvo paraginta atversti į krikščionybę Paelbio slavų gentį liutičius ir prūsus (*Liuticis et Pruzis*).

Taigi Brunono laiškas Henrikui II (ir Petro Damiano hagiografija) kalba apie tuos kraštus, kuriuose veikė misionierius arba jo siųsti žmonės: Vengriją, Kijevo Rusiją, Lenkiją, Švediją, Prūsiją bei „rusų karaliaus“ žemę. Kvedlinburgo analai mini Rusios ir Lietuvos pasienį. Vėlesnės hagiografijos ir kronikos mini tą patį Brunono misijų arealą, tiesa, kai kur sukeldamos didesnę painiavą, ypač dėl Brunono veiklos Vengrijoje bei Kijevo Rusijoje¹¹. Mes šios

painiavos nesiimsime komentuoti, juo labiau nagrinėti šaltinių, kalbančių apie šv. Vaitiekaus misionierišką veiklą Vengrijoje ir šios veiklos suplakimo kai kuriuose šaltiniuose su šv. Brunono veikla problemos¹². Mums užteks paminėti, kad pietrytinėje Vengrijos dalyje Brunonas vykdė misionierišką veiklą. Apie tai jis pats užsiminė laiške Henrikui II.

Istoriografijoje iki šiol nesutariama, kokias teritorijas apėmė misionieriška Brunono veikla. Yra bandymų įrodyti, esą Brunonas užėmęs Galo Anonimo minimos pašlaptingos antros arkivyskupijos, įsteigtos Boleslovo Narsiojo, sostą (esą ji buvo steigiama Paelbio žemėms evangelizuoti)¹³. Kiti tyrinėtojai laikosi nuomonės, kad tuo arkivyskupu Brunonas negalėjęs būti, nes tokios arkivyskupijos buvimo fakto pats misionierius nežinojęs¹⁴, arba kad Galas Anonimas turėjęs omenyje tas vyskupijas, kurios priklausė kitoms metropolijoms, prieš jas užimant lenkų kunigaikščiams¹⁵. Tačiau turime neužmiršti, kad Brunonas

¹² Apie tai plačiau – Кузнецова М. Христианство в Венгрии на пороге второго тысячелетия // Христианство в странах восточной, юго-восточной и центральной Европы на пороге второго тысячелетия, отв. ред. Б. Н. Флоря. Москва, 2002, с. 372–373. Plg. Парамонова М. Ю. Центральная Европа накануне 1000 года: святой в политической игре канальноевропейских правителей // Одиссей. Человек в истории 1997. Москва, 1998, с. 47–70.

¹³ Cywiński P. M. A. Druga metropolia Bolesława Chrobrego, a Brunon z Kwerfurtu // Kwartalnik Historyczny. 2001, rocz. CVIII, nr. 4, s. 5, 8–14.

¹⁴ Fried J. Otton III i Bolesław Chrobry, Miniatura dedykacyjna z Ewangeliarza z Akwizgranu, zjazd gnieźnieński a królestwa polskie i węgierskie. Analiza ikonograficzna i wnioski historyczne. Warszawa, 2000, s. 105–107.

¹⁵ Plg. Tyszkiewicz J. Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems, p. 196–197, 206. Nuomonės šiuo klausimu plačiau aptartos – Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. Poznań, 1988, t. II, s. 527–548.

¹¹ Plačiau – Leonavičiūtė I. Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // 1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 212–220.

sankciją steigti arkivyskupiją buvo gavęs iš pačių aukščiausių dignitorių: popiežiaus ir karaliaus Henriko II. Kaip aiškėja iš laiško Henriku II, Brunonas siekė įteisinti savo veiklą pačiu aukščiausiu lygiu – Vengrijoje veikė su Vengrijos karaliaus žinia ir pritarimu, Kijevo Rusioje – su Kijevo kunigaikščio žinia ir pritarimu. Lenkijoje taip pat buvo gauta kunigaikščio Boleslovo Narsiojo sankcija. Kadangi Brunono siūstasis vyskupas krikštijo ir švedų karalių, greičiausiai buvo gauta ir švedų sankcija. Galiausiai, atvykęs pas „rusų karalių“, Brunonas taip pat gauna sankciją vykdyti veiklą.

Kad Brunonas labai rimtai ir, ko gero, gana sėkmingai steigė savo misiją arkivyskupiją, liudija ir jo pagalbininkų išventinimas į vyskopus. Vienas vyskupas buvo išventintas pečenegams, kitas – švedams. Henriku II parašytas laiškas vertintinas ne tik kaip mėginimas nutraukti karą tarp Vokietijos karaliaus ir Boleslovo Narsiojo (tai dažniausiai ir pabrėžia, ypač lenkiškoji, istoriografija). Iš turinio aiškėja, kad tai buvo tarpinė Brunono jau nuveiktų darbų ataskaita Henriku II, pateikiant ir artimiausius planus. Žinoma, pagrindinis tokios ataskaitos rašymo tikslas buvo parodyti, kad tarp pagonių turi būti vykdomos misijos ir per jas Henrikas II galėsiaš plėsti savo įtaką. Tiksliau, Henriku II siūlyta grįžti prie velionio imperatoriaus Otono III vykdytos *renovatio* politikos (kaip tik todėl Brunonas apeliavo į sėkmingą Boleslovo Narsiojo tėvo Mieško I ir Otonų bendradarbiavimą, o tai ir buvo *renovatio* politikos esmė).

Kadangi, kaip teigiama istoriografijoje, Vokietijos ir Lenkijos karas trukdė steigti arkivyskupiją vakarinėse „pagonių arkivyskupijos“ žemėse, Brunonas energiją

nukreipė į rytus ir šiaurę – Kijevo Rusiją (o tiksliau, jos pakraščius) ir Švediją. Istoriografijoje jau atkreiptas dėmesys, kad misijos į Kijevo Rusijos žemes iš Vakarų vyko dar Brunonui nepradėjus veiklos. Antai būsimasis pirmasis Magdeburgo arkivyskupas Adalbertas buvo konsekruotas Rusijos vyskupu. Otonui I Didžiajam kuriant Magdeburgo arkivyskupiją, ko gero, Kijevo Rusija taip pat buvo įtraukta į Magdeburgo orbitą¹⁶.

Pats Kijevo Rusijos kunigaikščio Vladimiro krikštas nenutraukė užsimezgsių ryšių su Vakarų krikščionybe¹⁷. Tad Brunono veikla Kijevo Rusioje tarp pečenegų neturėtų stebinti. Istoriografijoje Brunono pasirodymas Kijeve yra traktuojamas įvairiai. Vieni tai laiko esą Henriku II būtinos antilenkiškos koalicijos sudarymo išraiška¹⁸, kiti vadina Brunono taikos misija taikant Vladimirą su pečenegais (esą tai inspiravęs pats Boleslovas Narsusis)¹⁹.

Kita problema kyla dėl švedų ir jų „karaliaus“. Specialiai jos nenagrinėdami teusiminsime, kad istoriografija šiuo klausimu taip pat neturi vienodos nuomonės. Iš tiesų yra sunku pasakyti, kodėl Brunonui apskritai prirėkė siūsti vyskupą pas švedus. Kaip aiškėja iš laiško Henriku II, su švedais buvo užsimezgę ryšiai iš seniau ir, ko gero, per švedų karaliaus žmoną krikš-

¹⁶ Назаренко А. В. Русь и Германия в IX–X вв. // Древнейшие государства Восточной Европы, с. 62, 65–69, 82–88. Plg. Szczepański M. T. Religijne powinności władcy w polityce Ottona I do 962 roku // Kwartalnik Historyczny. 1999, nr. 3, s. 25–31.

¹⁷ Čia ir toliau vartosime Vakarų arba Rytų Bažnyčios terminą, plg. Banaszak M. Historia Kościoła Katolickiego, t. 2: Epoka średniowiecza 692–1517. Warszawa, 1987, s. 10.

¹⁸ Назаренко А. В. Русь и Германия в IX–X вв. // Древнейшие государства Восточной Европы, с. 135.

¹⁹ Tyszkiewicz J. Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems, p. 206–207.

cionę (*Suigiorum cuius dudum uxor christiana*). Istoriografijoje vyrauja nuomonė, kad toji krikščionė žmona buvo paties Boleslovo Narsiojo sesuo²⁰. Šiuos ryšius Brunonas palaikė ir rašydamas laišką Henrikui II, nes minimi pasiuntiniai, siunčiami pas švedus (*explorandum missi nuntii cum redunt*). Tad Švedija buvo kitas aktyvus Brunono vykdomos misijų veiklos centras (juk būtent ten buvo siunčiamas vyskupas, pakrikštyjęs švedų karalių).

Akivaizdu, kad liutičiai laiške minimi dėl to, jog jie, kad ir būdami pagonys (o greičiau – net apostatai), buvo paties Henriko II sąjungininkai pastarajam kariaujant su lenkais²¹. Todėl Brunonas siūlė Henriku II juos atversti. Iš konteksto neatrodytų, kad liutičių atvertimas būtų buvęs Bruno misijų rūpestis. Tuo turėjo rūpintis pats Henrikas II. Nurodomas ir Henriko II pagalbininkas – lenkų kunigaikštis Boleslovas Narsusis. Ko gero, Brunonas nenorėjo pažeisti ir Magdeburgo arba / ir Hamburgo–Brėmeno arkivyskupų teisių. Kadangi į liutičių žemes ranką tiesė ir Boleslovas Narsusis, Brunonas turėjo atsižvelgti ir į šį niuansą (juk Boleslovas jį kvietėsi misionieriauti tarp prūsų, o ne tarp liutičių).

Kitaip yra su prūsų paminėjimu laiške. Kaip galime suprasti iš žodžių „*ego autem nunc flecto ad Pruzos*“, Brunonas ketino, nors ir vyko karas, keliauti į Prūsiją. Tiesa, apgailestauta, kad dėl karo Boleslovas negalys padėti Brunonui (*iuvare me in evangelio nec vacat, nec valet*). Prūsai galbūt iš tiesų buvo priskirti Boleslovo Narsiojo

įtakos sferai²². Kažkodėl jų atvertimu rūpinosi Boleslovas Narsusis. Tai jis darė jau ne pirmą kartą. Prisiminkime, kad Prūsijoje misionieriauti Boleslovas siūlė dar šv. Adalbertui-Vaitiekiui²³. Tai siejama su Boleslovo Narsiojo bandymais Prūsiją įtraukti į savo valstybės sudėtį²⁴. Bet tai konstatuojant kyla kitas paradoksalus klausimas: kodėl Brunonas, užuot vykdeš veiklą tarp prūsų, kaip to prašęs Boleslovas Narsusis ir kaip tokius ketinimus buvo išsakęs laiške Henrikui II, patraukė į „rusų karaliaus“ žemę? Juolab Petro Damiano hagiografijoje užsiminta, kad prūsai sutikę misionierių kur kas palankiau nei velionį šv. Vaitiekių...

Apie tai, kad Brunonas atvyko pas žmones, kurie dar atsiminė šv. Vaitiekaus kankinystę, užsimena Petro Damiano hagiografija (*illi vero timentes ne, sicut post martirium beati Adalberti*)²⁵. Bet čia pat hagiografas paminėjo slavų gentis, kurias

²² Plg. *Baronas D.* Paskutinė šv. Bruno Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 17–18. Atsižvelgtina į tai, kad Prūsijos pašonėje, Pamaryje misijas vykdė Kolobžego vyskupas Reinbernas, minimas kronikininko Titmaro Merserburgiečio nuo apie 1000 m. iki galbūt 1013 m., kai Boleslovo Narsiojo buvo pasiūstas į Kijevą. Kolobžego vyskupijos ribos yra neaiškios iki šiol. Pamaryje misijas galėjęs vykdyti ir Poznanės vyskupas (plačiau – *Śliwiński B.* Pomorze w polityce i strukture państwa wczesnopiastowskiego (X–XIII w) // *Kwartalnik Historyczny*. 2000, rocz. CVII, sz. 2, s. 16).

²³ Plačiau apie tai – *Koczy L.* Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów // *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*. Antologia tekstów, wyboru dokonał i opracował G. Labuda. Warszawa, 1997, s. 161–166.

²⁴ *Zielińska-Melkowska K.*, *Stosunki polsko-pruskie w X–XIII wieku // Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów*, ed. K. Zielińska-Melkowska. Toruń, 1997, s. 174, 178–179.

²⁵ Petri Damiani, *Vita beati Romualdi // 1009 metai: šv. Bruno Kverfurtiečio misija*, p. 192–197. Čia ir kitur, jeigu nenurodoma kitaip, cituojama iš šio šaltinio.

²⁰ Ten pat, p. 200.

²¹ Apie šį karą plačiau – *Weinfurter S.* *New Wars: Henri II and his Policy in the East // Europe's Centre around AD 1000*, ed. A. Wieczorek, H. M. Hinz. Stuttgart, 2000, p. 536–539.

Prūsijoje (?) atvertęs šv. Adalbertas Vaitiekus (*Slavonicae gentis plerique conversi sunt*). Tik paskui hagiografas paminėjo dar vieną geografinę vietą – „rusų karaliaus“ žemę, į kurią išėngė misionierius (*cumque ad regem Russorum*). Taigi akivaizdu, kad Prūsija ir slavų gentys, kurios esą atsivertė po Vaitiekaus nužudymo, yra skirtingi geografiniai taškai, palyginti su „rusų karaliaus“ žemėmis.

Aptardamas Brunono atvykimą į Prūsiją, D. Baronas laikosi nuomonės, kad iš Prūsijos misionierius pasitraukė dėl to, kad „negalėdamas Prūsiose pelnyti kankinio vainiko šv. Brunonas jo buvo priverstas ieškoti kitur“²⁶. Tačiau galima manyti ir visai kitaip.

Vertinam tokius „keistus“ Brunono poelgius darosi aišku, kad Brunonas vykdė misijas ten, kur galėjo jas vykdyti, kur nesusikirto kitų vyskupų ir arkivyskupų ir juos remiančių valdovų interesai dėl misijų (o kartu ir politiniai interesai). Būti pagonių arkivyskupu ir gauti palijų iš paties popiežiaus reiškė ir griežtą subordinacijos suvokimą. Tad Brunonas Kverfurtietis tapo ne šiaip visų pagonių arkivyskupu, o tik tų, kurie oficialiai neturėjo jiems pavesto vyskupo. Brunonas Kverfurtietis, būdamas pagonių arkivyskupu, negalėjo ir neturėjo teisės pažeisti kitų savo misijų kolegų ir vyskupų interesų (į tokius teisės pažeidimus buvo reaguojama greitai ir gano skausmingai, tai rodo nemažai kilusių ginčų, kas ir kur turi teisę vykdyti Bažnyčios organizavimo darbą tarp pagonių). Greičiausiai Brunono kurtoji arkivyskupija buvo „plyno lauko investicija“ pagonių žemėse. Galimas daiktas, kad dėl to Brunonas nieko neužsiminė apie pačiame Ki-

jeve ar jo apylinkėse vykdytas misijas. Juk Vladimiras jį palydėjo į pečenegų žemes, pečenegams buvo išventintas ir vyskupas. Lygiai taip pat Brunonas ne pačioje Vengrijoje, o jos pakraštyje krikštijo „juoduosius vengrus“²⁷.

Todėl ir atvykimas į Prūsiją greičiau buvo reveransas Boleslovui Narsiajam nei paties Brunono siekiamybė. Visiškai įmanoma, kad Brunonas sutiko vyksti į Prūsiją todėl, kad karaliui Henrikui II įrodytų bendradarbiavimo su Boleslovu naudą ir reikalingumą misijų darbe. Kadangi misijos į Prūsiją Boleslovas Narsusis dėl vykstančio karo nerėmė (juk apie tai rašo pats Brunonas Henrikui II!), kita vertus, misijos Prūsijoje nebuvo Brunono veiklos sferoje, misionierius, jeigu ir atvyko į Prūsiją (kaip teigia Petras Damianis), čia ilgiau neužtrukęs patraukė pas „rusų karalių“, kurį vėlyvos XV a. pradžios hagiografijos vadino Netimero vardu. To „rusų karaliaus“ žemės, ko gero, jau buvo Brunono veikos sritis. Kita vertus, ši žemė buvo ir Kijevo Rusios pakraštyje, taigi, Brunonas nepažeidė ir Kijevo kunigaikščio politinių bei bažnytinių interesų.

Istoriografijoje galbūt perdaug sureikšmintai kalbama apie šv. Brunono Bonifaco norą sekti šv. Vaitiekaus pėdomis. Žinoma, kankinystės troškimas ir noras eiti jau pramintais kankinių keliais buvo labai svarbus pasirenkant misionieriaus kelią ir vykdamt pačias misijas. Bet jeigu Brunonas iš tiesų būtų norėjęs atlikti kartotę Prūsijoje, kodėl iš jos pasitraukė? Specialiai pavartojome religijotyrai taikomą terminą *kartotę*. Juk sekti šv. Vaitiekaus pėdomis Prūsijoje buvo idealiausia, juolab susidurta su žmonėmis,

²⁷ Tokios pat nuomonės, tik siekdamas įrodyti kitus dalykus, yra ir J. Tyszkiewiczus, plg. *Tyszkiewicz J. Bruno of Querfurt and the Resolutions of the Gniezno Convention of 1000. Facts and Problems*, p. 206.

²⁶ *Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste*, p. 12.

kurie pažinojo Adalbertą. Tačiau Brunonas kažkodėl juos paliko ir atvyko pas „rusų karalių“ Netimerą. Tai paaiškinti galime taip. Šv. Brunonas Kverfurtietis buvo gavęs vienuoliškąjį šv. Bonifaco vardą. Šv. Bonifacas, kaip ir šv. Brunonas, tapo misių tarp frizų ir saksų arkivyskupu, taip pat buvo gavęs iš popiežiaus palijų (šie įvykiai dėjosi VIII a. pr.–pirmoje pusėje)²⁸. Tuo metu šv. Vaitiekus tokių ambicijų neturėjo. Tad visiškai įmanoma, kad Brunonui rūpėjo pateisinti ir gautąjį šv. Bonifaco vardą, t. y. kurti arkivyskupiją jam pavestiems pagonims. Beje, Petras Damianis pateikė Brunono pasirinkto vienuoliško vardo motyvus²⁹. Plati kuriamos arkivyskupijos geografija duoda aiškiai suprasti, kokiais mastais operavo misionierius, kokius ryšius palaikė su politiniu elitu ir kaip pats suvokė savo vykdomą veiklą. Tad sekti šv. Bonifacu, „germanų apaštalu“, ir būti „pagonių apaštalu“ Brunonui buvo nė kiek ne mažiau svarbu, nei gauti kankinio vainiką. Todėl Brunonas ir atvyko pas „rusų karalių“ Netimerą. Dėl to jis ir vyko pas pečenegus, ir siuntė savo žmones pas švedus.

Jo atvykimas jau aptartame subordinacijos ir, jeigu norime, įtakos sferos pasidalijimo kontekste galėjo reikšti dar vieną įdomų dalyką, lemiantį būsimus Netimero ir Brunono santykius. Kad būtų aiškiau, grįžkime prie Brunono atvykimo pas Vladimira. Kaip minėta, Vladimiras pats palydėjo misionierių iki pečenegų žemių. Toks palydėjimas galėjo reikšti mažiausiai du

dalykus. Pirma, Vladimiras pečenegų žemes laikė savo įtakos sfera, todėl Brunoną palydėjo iki jų žemių vildamasis, kad krikščionys pečenegai vėliau įeis į jo valdomos valstybės sudėtį. Juk laiške Henrikui II užsimenama, kad pečenegų vyskupas vyko į savo vyskupiją kartu su Vladimiro sūnumi (*Consecravimusque nos episcopum de nostris, quem simul cum filio possuit in terrae medium*). Tad Vladimiro suinteresuotumas misija neabejotinas. Antra vertus, tai galėjo reikšti, kad Vladimiras labai atsargiai žiūrėjo į pečenegų sukrikščioninimą, todėl Brunoną palydėjo tik iki sienos, viską palikdamas saviėgai. Kadangi pečenegai buvo „niekieno“, jie ir tapo Brunono kuriamos arkivyskupijos dalimi. Antrasis variantas, ko gero, bus tikėtinas atsižvelgiant į Brunono arkivyskupijos kūrimo mastus ir norą sekti šv. Bonifacu.

Analogija su Prūsija parodo, kad Prūsijoje Brunonas, matyt, jautėsi kaustomas Boleslovo Narsiojo įtakos, todėl Prūsijoje nepasiliko ir atvyko į tokią sritį, kuri nebuvo niekieno įtakos sferoje. Apskritai greičiausiai teisūs tie, kurie šv. Brunono nelaiško tik klusniu Boleslovo Narsiojo valios vykdytoju³⁰. Pats Brunono laiškas Henriku II leidžia manyti, kad Brunonas siekė savo veiklą vykdyti „niekieno“ žemėje, norėdamas išvengti tiesioginės politinės įtakos³¹. Veikta įvairiuose paribiuose – Vengrijos ir Kijevo Rusios, Kijevo Rusios

²⁸ Plg. *Baronas D.* Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 28.

²⁸ Plačiau apie šv. Bonifaco veiklą – *Wood I.* The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe 400–1050. London, 2001, p. 57–73.

²⁹ Petrus Damiani, *Vita beati Romualdi*, § 27, p. 55: „*His itaque cum in capella regia moraretur, videns ecclesiam antiqui martiris Bonifatii, mox exemplo sui aequivoci ad martirii desiderium provocatus, ait: Et ego Bonifatius vocor; cur ergo etiam ipse Christi martir esse non debeto?*“

³¹ Kad misionieriai nenorėjo veltis į politinius reikalus, rašo Petras Damianis – pateikia siužetą, kai Boleslovui Narsiajam panorus gauti karališkąjį vainiką tarpininkaujant misionieriams, pastarieji atsako: „*Nos in sacro ordine positi sumus, tractare nobis secularia negotia minime licet; et ita regnantes regem, ad cellam reversi sunt*“ (cituota iš *Pomniki dziejowe Polski*, ed. A. Bielowski. Warszawa, 1960, s. 329).

ir pečenegų žemės, Rusios ir Lietuvos, galiausiai – šiauriniame paribyje Švedijoje. Įdomu tai, kad net trys paribiai siekėsi su Kijevo Rusia. Tad akivaizdu, kad kažkuri Kijevo Rusios dalis turėjo tapti Brunono arkivyskupijos šerdimi, arba, kas įmanoma, šalia Rytų apeigų Kijevo metropolijos buvo steigama Vakarų apeigų arkivyskupija³². Keltinas klausimas, ar ne dėl to Petras Damianis savo hagiografijoje paminėjo „*Russiana gloriatur ecclesia*“, kuri didžiavosi šv. Brunonu?

Iš viso to galime daryti šias darbinės išvadas: Brunonas steigė misijų arkivyskupiją ten, kur nebuvo pavojaus pažeisti kitų arkivyskupų bei vyskupų ir juos remiančių valdovų bažnytinius (taip pat politinius) interesus. Prūsija buvo Lenkijos kunigaikščio Boleslovo Narsiojo interesų sferoje, todėl Brunonas, jeigu ir atvyko į Prūsiją, joje neužsibuvo ir nuvyko pas „rusų karalių“. Toji „rusų karaliaus“ žemė buvo paribys. Būtent tokioje žemėje vykdamas misiją buvo galima išvengti kitų bažnytinių dignitorių ir jų remiamų valdovų subordinacijos pažeidimo (kaip atsitiko su tolima Švedija, pečenegais, „juodaisiais vengrais“). Žinoma, Brunonas geriausiai suvokė bažnytinės subordinacijos teises ir jų laikėsi (tad tolesnės pečenegų arba „juodųjų vengrų“ politinės priklausomybės variacijos negalėjo sutrukdyti steigti arkivyskupiją). Būtent mezgant tiesioginius ryšius su valdovais (Steponu Šventuoju, Boleslovu Narsiuoju, Vladimiru) buvo bandoma

išvengti galimo politinės subordinacijos teisių pažeidimo. Tad bendradarbiavimas su valdovais buvo tvirtas arkivyskupijos kūrimo garantas.

„*Russiana gloriatur ecclesia*“ klausimas

Grįžkime prie istoriografinių vertinimų ir abiejų pradžioje minėtų istoriografinių maksimų, kuriomis suabejojo A. Nazarenka ir D. Baronas. Pagrįstai sukritikavęs rusų medievisto A. Nazarenkos atliktą Petro Damiano „*Šv. Romualdo gyvenimo*“ hagiografijos intarpo interpretaciją, kalbančią apie šv. Brunono Kverfurtiečio misiją pas „rusų karalių“ Netimerą³³, D. Baronas išvadose pažymi (remdamasis italų ir saksų šaltinių versijų skirtumų atsiradimo aplinkybėmis), kad šaltiniuose atsiradę skirtumai, aprašantys paskutinę šv. Brunono misiją *in confinio Rusciae et Lituae*, rodą dviejų besiformuojančių galios centrų (Lenkijos ir Rusios) pretenzijas siekti Netimero „karalystės“³⁴.

Neatmestinas geopolitinis Lenkijos suinteresuotumas užvaldyti ne tik Pamarį, bet ir gretimas baltiškąsias žemes, bei susikirtimas su Kijevo Rusios interesais³⁵. Tai rodo kronikininko Galo Anonimo suformuluotos, tiesa, XII a. pradžioje, Lenkijos pretenzijos³⁶. Atsižvelgtina ir į tai, kad praėjus keliems dešimtmečiams po paskutinės Brunono misijos, Kijevo kunigaikštis žygiavęs į „Lietuvą“ (beje, į jotvingių žemes buvo žygiuota dar apie 983 m.). Saksų

³² Tępriminsime, kad, pavyzdžiui, Vengrijoje X–XII a. vienu metu buvo lotynų ir graikų vienuolynų ir vyskupijų, plačiau – Кузнецова М. Христианство в Венгрии на пороге второго тысячелетия, с. 345, 352, 365, 371, 379, 381–382. Plg. Marsina R. Christianization of the Magyars and Hungary between the East and the West // Studia Historica Slovaca. 1995, no. 19, p. 48, 50–51.

³³ Baronas D. Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 20–24, 28–29.

³⁴ Ten pat, p. 31.

³⁵ Zielińska-Melkowska K. Stosunki polsko-pruskie w X–XIII wieku, s. 181.

³⁶ Galli Chronicon // Monumenta Poloniae Historica, ed. A. Bielowski. Lwów, 1864, t. I, Lib. I, § 6, p. 400: „*Selenciam, Pomoraniem et Prusiam.*“

šaltinių versijos informatoriai buvę patys lenkai, t. y. Boleslovo Narsiojo dvaras, taip pat Lenkijoje dirbę šv. Romualdo ir Brunono mokiniai³⁷. Tuo metu itališkosios šaltinių versijos informatorius (šalia kitų) D. Baronui pirmiausia buvo Vladimiro dvaras. Iš čia ir minėtos išvados apie Lenkijos ir Kijevo Rusios geopolitinius siekius teritorijoje *in confinio Rusciae et Lituae*.

Petro Damiano hagiografijoje minima „*Russiana gloriatur ecclesia*“ D. Baronas laiko neabejotinai Vladimiro dvaro informacijos šaltiniu. Hagiografijos autorius, kalbėdamas apie *rex russorum*, anot D. Barono, ir turėjo omenyje rusų, o ne prūsų „karalių“ (kaip iki šiol manyta). Žinoma, šis „rusų karalius“ Netimeras nebuvo tas „tikras“ rusas, tačiau hagiografijoje pasakymą „*Cumque ad regem Russorum vir venerabilis*“ tyrinėtojas supranta kaip dviejų kraštų – iki tol minėtos Prūsijos ir *regem Russorum* – išskyrimą ir rytų kryptį, kuria Brunonas vyko iš Prūsijos pas Netimerą. Todėl ir Netimero žemės esą galėjo būti arba jau buvo Kijevo kunigaikščių įtakoje. Taigi, anot autoriaus, akivaizdu, kad Brunonas tikrai nežuvęs Prūsijoje, o tai įvyko „*Lietuvoje, teritorijoje, į rytus nuo kurios prasideda Rusios kunigaikščių valdos*“³⁸. Kokia šios Lietuvos „karaliaus“ etninė priklausomybė – dar viena problema, tačiau autorius laikosi nuomonės, kad pats vardas „*Nethimer*“ galėjo būti slaviškos kilmės³⁹.

³⁷ *Bieniak J.* Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji, s. 189.

³⁸ *Baronas D.* Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 31.

³⁹ Tą patį teigė ir A. Nazarenka, *Назаренко А. В.* Древняя Русь на международных путях, c. 374. Kalbininkų požiūriai šiuo atveju išsiskiria. Antai Z. Zinkevičius teigia, kad šis vardas greičiausiai esąs prūsiškos kilmės, *Zinkevičius Z.* Lietuvių poteriai. Kalbos mokslo studija. Vilnius, 2000, p. 14. Kitas kalbininkas – B. Savukynas – tvirtina, kad

(kas esą gražiai sutampa su Petro Damiano minimu *rex russorum*⁴⁰).

D. Baronas, ko gero, visai pagrįstai teigia, kad tiek saksų versijos šaltiniai, tiek itališkosios versijos šaltiniai (prie jos prišliejant vadinamąją akvitanų versiją – Ademaro Šabaniečio (*Ahdemar de Chabannes*) kroniką⁴¹), kalba apie tą pačią teritoriją, kurioje misionieriaus ir žuvo šv. Brunonas. Tačiau abejotina, ar tikrai Petro Damiano hagiografija išreiškė Vladimiro politinius siekius, remiantis vien tik minima *Russiana gloriatur ecclesia*, kurią esą sutvirtina *rex russorum* apibūdinimas. Žinoma, galbūt ir galima kalbėti apie Lenkijos ir Kijevo Rusios geopolitinius tikslus, siekiančius net *confinio Rusciae et Lituae*. Bet tikrai nebūtinai dėl to galėjo atsirasti Petro Damiano minima *Russiana gloriatur ecclesia*.

Čia pirmiausia kyla Petro Damiano informacijos šaltinių klausimas (neužmirškime ir to, kad Petras Damianis informaciją apie Brunoną pateikė šv. Romualdai skirtoje hagiografijoje⁴²). Ar tarp šių in-

tai galėjo būti ir lietuvių kilmės žodis, *Savukynas B.* Nomina propria in causa martyrii S. Brunonis Querfordensis. Etninio identifikavimo provizorinis bandymas // Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui, sud. A. Bumblauskas, R. Petruskas. Vilnius, 1999, p. 16–17. Dar vieno kalbininko – L. Palmiūčio – manymu, Netimero vardas priklauso mišriai vardų kategorijai (pusiau skandinaviškas, pusiau prūsiškas vardas), *Palmiūtis L.* Įmintos tūkstantmečio mįslės. Šventasis Brunonas Bonifacas, senovės baltai ir Lietuvos pasienis. Kaunas, 2009, p. 91.

⁴⁰ *Baronas D.* Pirmosios krikščionių misijos Baltų kraštuose // Lietuvos istorija T. II: Geležies amžius. Vilnius, 2007, p. 411.

⁴¹ Apie ją išsamiau – *Leonavičiūtė I.* Trys ar keturios šv. Brunono misijų šaltinių versijos? // Tarp istorijos ir būtovės, p. 19–25; *Leonavičiūtė I.* Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai // 1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 212–220.

⁴² Tam skirti du skyriai – § 26 ir 27.

formatorių buvo kas nors iš Vladimiro dvaro, nežinome. Tačiau neatmestina, kad Petro Damiano informatoriai buvo ne tiek Vladimiro dvaro (D. Baronui – Rusios elito⁴³) atstovai, kiek su šv. Brunonu Kverfurtiečiu Kijevo Rusioje dirbę vienuoliai⁴⁴. Juk pats Brunonas savo laiške Henrikui II mini savo pagalbininkus, kurie dirbo kartu. Vienas jų buvo išventintas į pečenegų misijų vyskupas, kitas kaip vyskupas su palydovais buvo iš Rusios siųstas į Švediją. Todėl ir *Russiana gloriatur ecclesia* galėjo reikšti ne Rytų Bažnyčią (Vladimiras, šiaip ar taip, buvo krikštytas laikantis Rytų apeigų, tačiau dar nebuvo ir galutinio Bažnyčių skilimo), tačiau tą bažnytinį darinį, kurį tvėrė Rusioje ar / ir jos pakraščiuose šv. Brunonas Kverfurtietis ir kurį žinojo buvus bei tebesant pats Petras Damianis, praėjus porai dešimtmečių po misionieriaus mirties⁴⁵. Taip Petrą Damianį informacija apie šv. Brunono žūtį galėjo pasiekti ne per Viduržemio jūrą, kaip teigė D. Baronas⁴⁶, bet per Vengriją arba Lenkiją, kur veikė įkurti dukteriniai vienuolynai, t. y. žemynu. Tad ir saksų, ir italų versijų skirtumų (kaip, beje, ir panašumų) galėjo atsirasti ne dėl to, kad itališkąją versiją savo geopolitinius siekius manifestavo Vladimiras, bet todėl, kad Petro Damiano informatoriai buvo vienuoliai, Kijevo Rusioje ir jos pakraščiuose dirbę misijų darba

⁴³ *Baronas D.* Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 18.

⁴⁴ Plg. *Bieniak J.* Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji, s. 189.

⁴⁵ Tėpriminsime, kad dar XI a. antrojoje pusėje Kijeve būta katalikų Dievo Motinos vienuolyno, kurį aptarnavo iš Regensburgo (Bavarija) atvykę vienuoliai, plačiau – Введение христианства на Русь, ред. А. Д. Сухов. Москва, 1987, с. 49–50.

⁴⁶ *Baronas D.* Pirmosios krikščionių misijos baltų kraštuose // Lietuvos istorija. T. II: Geležies amžius, p. 410.

kartu su Brunonu, arba tie žmonės, kurie tokius vienuolius pažinojo. Todėl ir galima kalbėti apie saksų ir italų šaltinių versijose aprašomą tą patį kraštą, kur žuvo šv. Brunonas.

Kiti tyrinėtojai mano, kad Petro Damiano informatoriais iš Rusios galėjo būti patys Rytų apeigų vienuoliai, su kuriais jis esą palaikęs ryšį⁴⁷, taigi informatorių spektras, ko gero, buvo kur kas platesnis. Kita vertus, kronikininko informatoriai buvo ir patys vienuoliai, gyvenę toje pačioje Lenkijoje. Informatoriai galėjo būti ir Boleslovo Narsiojo siųsti dvasininkai, kaip ištekintos dukters kapelionai⁴⁸. Tarp jų matome buvusį Kolobžego vyskupą Reinberną⁴⁹. 1004 m. Titmaras Merseburgietis šį vyskupą mini buvus Boleslovo Narsiojo dvare ir vedantį derybas su Vokietijos karaliumi Henriku II⁵⁰. Vyskupas Reinbernas, anot kronikininko, išpainiojo į vidaus karą tarp kunigaikščio Vladimiro ir vieno jo sūnų (kurį rėmė Boleslovas Narsusis)⁵¹. Tai įvyko jau po šv. Bruno-

⁴⁷ *Mažeika R.* Pirmojo Lietuvos vardo paminėjimas ir šv. Brunono biografijos šaltinių interpretacijos problemos // Lietuvos krikščionėjimas Vidurio Europos kontekste, sud. V. Dolinskas, liet. ir vok. k. Vilnius, 2005, p. 74.

⁴⁸ Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon, ed. I. M. Lappenbergi. Hannoverae, 1889, Lib. IV, § 58 (37), p. 96: „[...] *tercia* (turima omenyje trečioji Boleslovo Narsiojo duktė, kurios vardas nėra žinomas – *M. Š.*) *filio regis Wlodemiri* [...]“

⁴⁹ Ten pat, Lib. VIII (VII), § 72 (52), p. 236: „*Hic tres habens filios* (turima omenyje Kijevo kunigaikščio Vladimiro sūnūs – *M. Š.*) *uni eorum Bolizlavi ducis nostrique persecutoris filiam in matrimonium duxit. cum qua Milsus est a Polenis Reinbernus presul Salsae Cholbergensis.*“

⁵⁰ Ten pat, Lib. VI, § 10, p. 139: „*Inter haec Bolizlavo in una dierum cenante unus ex nostris, capellanus Reinberni presulis sui, de adventu nostri exercitus loquitur et ab eo mox auditis, quid diceret, rogatur.*“

⁵¹ Ten pat, p. 236: „*Quem predictus rex* (turimas omenyje Vladimiras – *M. Š.*) *audiens filium suimet ortatu Bolizlavi tacito reluctaturum sibi, cepit cum eodem et uxore et in singulari custodia claudiri.*“

no žūties (pats vyskupas mirė kalėjime 1015 m.⁵²). Tad akivaizdu, kad Petro Damiano hagiografijoje atsispindėjusi „rusų“ versija greičiausiai buvo Rusioje dirbusių misionierių, juos pažinojusių žmonių ar (ir) Boleslovo Narsiojo siųstų dvasininkų ir jų pagalbininkų, o ne Rusijos politinio elito versija.

Tai turint omenyje, geopolitinių Kijevo Rusijos kunigaikščių siekių, esą atsispindinčių itališkojoje (ir akvitaniškoje) versijose, ieškoti nereikėtų. Tad iš pasakymo *Russiana gloriatur ecclesia* tikrai negalime daryti išvados, kad būtent pastarieji žodžiai sutvirtina slavišką Netimero kilmę. Taigi, svarbi D. Barono mintis, kad Petras Damianis tikrai nemaišo „rusų“ su prūsais, vis dėlto negali būti raktas, atskleidžiantis vietovės, kur žuvo Brunonas, lokalizaciją. Taigi žodžiai *rex russorum* ir *Russiana gloriatur ecclesia* savo reikšme vargu ar yra tapatinamos ir galėjo turėti skirtingas konotacijas:

1) *Rex russorum* galėjo reikšti ne „rusų“ karalių, gyvenusių Lietuvoje, kuris esą buvo Kijevo Rusijos geopolitinės įtakos sferoje, tačiau genties vadą, gyvenusį Lietuvoje, tokiu „karaliumi“ paverstu dėl geriau žinomo Rusijos pavadinimo. Geriau žinota dėl to, kad Brunono Kverfurtiečio kurtos arkivyskupijos šerdis, ko gero, buvo pati Kijevo Rusia.

2) *Russiana gloriatur ecclesia* galėjo reikšti šv. Brunono Kverfurtiečio steigiamos (arba jau įsteigtos) misijų arkivyskupijos dalį. Kadangi šios misijų arkivyskupijos pirmasis arkivyskupas buvo pats šv.

Brunonas, juo ir didžiavosi „Rusios Bažnyčia“, t. y. dirbę arba tebedirbantys šv. Brunono mokiniai. Taigi, minėdamas *Russiana gloriatur ecclesia*, Petras Damianis galėjo turėti omenyje Brunoną atmenančius žmones, jo mokinius, Rusios Vakarų Bažnyčios bendruomenę, bet ne Vladimiro geopolitines pretenzijas arba Rytų Bažnyčią. Tad į tai atsižvelgus, galimybė, kad šv. Brunonas misionieriaus ir žuvo būtent Lietuvoje, yra neatmestina.

Tapatinimas galimas tik tuo atveju, jeigu suvoksime, kad Netimero valdos pakliuvo į Brunono steigtos arkivyskupijos ribas. Toji arkivyskupija ir buvo *ecclesia Russiana*.

Kokios galimos išvados?

Kaip parodė šv. Brunono Kverfurtiečio kurtos arkivyskupijos geografija, misionierius stengėsi vykdyti misijas paribiuose, siekdamas išvengti konflikto su kitais aukštais Bažnyčios dignitoriais ir juos palaikančiais valdovais. Kuriamoje arkivyskupijoje matome net kelis paribius – „juodųjų vengrų“ ir Kijevo Rusios, Kijevo Rusios ir pečenegų. Švedija taip pat buvo pakraštys. Galiausiai matome Rusios ir Lietuvos paribį, į kurį buvo atvykęs šv. Brunonas. Tiksliau, Brunonas vykdė misijas ne pačioje Vengrijoje, bet tarp „juodųjų vengrų“, ne pačioje Kijevo Rusioje, o tarp pečenegų, ne Prūsijoje, bet „rusų karaliaus“ žemėse.

Ar visi šie paribiai buvo kokių nors valstybių įtakos sferoje, sunku pasakyti. Vėlesnės pretenzijos arba mėginimai užimti šiuos paribius (ar net jų užėmimas) galbūt ir reiškė kylančius politinių galių centrus (Kijevo Rusia, Lenkija, Vengrija). Brunono dalyvavimas kai kuriuose politiniuose įvykiuose Vengrijoje arba, kas dar

⁵² Ten pat, p. 237: „*Hic cum se lacrimis assidue oracionis ex corde contrito prolatae hostia summo sacerdoti reconciliaret, ex arto corporis carcere solutus ad libertatem perennis gloriae gaudens transiit.*“

akivaizdžiau, Lenkijoje (pavyzdžiui, norint nutraukti vokiečių ir lenkų karą), vertintinas kaip glaudžių ryšių su valdovais plėtojimas. Priminsime, kad daugelis šių ryšių (net sueinant į giminystę) užsimezgė dar valdant Otonams, t. y. iki Henriko II. Tačiau mums žinomi konkretūs Brunono misijų pavyzdžiai rodo, kad misionierius ir jo pagalbininkai veikė tarp tokių pagonių, kurie iki tol dar neturėjo jokios bažnytinės (o juo labiau politinės) subordinacijos. Tad ir Brunono Kverfurtiečio misijų arkivyskupijos kūrimas vyko nepažeidžiant kitų bažnytinių ir politinių subordinacinių teisių.

Taigi Brunonas faktiškai nevykdė misijų tarp prūsų. Vykstant vokiečių ir lenkų karui, Boleslovas Narsusis negalėjo paremti Brunono misijos Prūsijoje (apie tai užsiminė savo laiške Henriku II). Kita vertus, Prūsijos atvertimas greičiau buvo pačios Lenkijos bažnytinių sluoksnių ir Boleslovo Narsiojo reikalas. Prūsai, kaip ir liutičiai, į kuriamos „pagonių arkivyskupijos“ jurisdikciją nepateko. Todėl Brunonas, jeigu ir pasiekė Prūsiją, iš jos patraukė į Rusios ir Lietuvos pasienį pas „rusų karalių“ Netimerą.

Šaltiniai, ypač Petro Damiano hagiografija, aiškiai iliustruoja, kaip Brunonas paisė esamos subordinacijos. Jis tiesiog pasitraukė iš Prūsijos, taigi akivaizdu, kad joje ir negalėjo žūti. Patraukė pas „rusų karalių“ Netimerą, tikriausiai puikiai suvokdamas, kad jo valdoma gentis yra dar „niekieno“, nesusaistyta jokiais politinėmis bei bažnytinėmis įtakomis. Kitu atveju Brunonas turėjo savo veiksmus derinti arba su Boleslovu Narsiuoju, arba su Vladimiru. Sunku pasakyti kaip ten buvo su Vladimiru, tačiau Boleslovo interesų Brunonas nepaisė nes, užuot misionieriaus Prūsijoje, atvyko į visai kitą žemę.

Petro Damiano hagiografijoje paminėtų žodžių *Russiana gloriatur ecclesia* bei *regem Russorum* reinterpretacija parodė, kad Brunonas tokios pačios pozicijos laikėsi ir Kijevo Rusios atžvilgiu.

Kita vertus, dėl to, kad Petro Damiano hagiografijoje paminėta *Russiana gloriatur ecclesia* bei *regem Russorum*, negalime daryti išvados, kad tai atspindėjo Kijevo Rusios kunigaikščio Vladimiro ir jo dvaro geopolitiniai interesai. Veikiau tai atspindėjo Vakarų Bažnyčios bendruomenės, veikusios Brunono laikais ir truputį vėliau, pateiktą šv. Brunono Kverfurtiečio žuvimo versiją. Todėl Petro Damiano pasakojime, lyginant su kitais šaltiniais, yra daug panašumų, bet esama ir skirtumų. Antai tyrinėtojai yra pažymėję, kad Viperto reliacija panašesnė į Petro Damiano pasakojimą, tuo šie abu šaltiniai išsiskiria iš kitų viena laikų Brunono epochos šaltinių⁵³. Šį panašumą galime aiškinti tuo, kad šaltiniuose atsispindi Brunono aplinkos žmonių pasakojimas. Skirtumų galėjo atsirasti dėl to, kad vienas iš šių žmonių sakėsi pats dalyvavęs paskutinėje šv. Brunono misijoje, o Petras Damianis perpasakojo kankinystės istoriją remdamasis Rusijoje buvusių arba tebesančių Brunoną pažinojusių žmonių pasakojimais. Tokiame kontekste vis dėlto reikės grįžti prie Viperto personalijos. Jeigu jis iš tiesų buvo Brunono kapelionas, lieka klausimas, kodėl paskutinę misionieriaus kelionę lokalizavo Prūsijoje. Apskritai keista, kad Vipertas visiškai nekalba apie Brunono steigiamą arkivyskupiją ir iki vykimo į Prūsiją nuveiktus darbus. Juk iš reliacijos aiškėja, kad Vi-

⁵³ Plg. *Gudavičius E.* Brunonas Kverfurtietis ir Lietuva // 1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija, p. 31–32; *Baronas D.* Paskutinė šv. Brunono Kverfurtiečio misija geopolitikos kontekste, p. 24, 30.

pertas su Brunonu turėjo būti pažįstami dar iki misijos į Prūsiją. Ar Vipertas, kaip teigia D. Baronas, atstovavo lenkiškajai Brunono kankinystės versijai – lieka atviras klausimas.

Dabar pora pastabų dėl Brunono žuivimo vietos lokalizacijos. Petro Damiano hagiografijoje aiškiai pasakyta, kad misionierius su kapelionais pas Netimerą vyko ilgą laiką (*longo tempore*). Taigi hagiografijoje suvokti geografiniai ir laiko mastai. Taip pat hagiografijoje užsiminta, kad pagonyms labai nepatikliai žiūrėjo į misionierių, galbūt net sudarydami įvairių kliūčių kelyje. Tad neatmestina galimybė, kad pas „rusų karalių“ Netimerą Brunonas keliavęs ne viena ir ne dvi dienas. Istoriografijoje dažniausiai „geografinio vidurkio“ ieškota manant, kad Brunonas tariamai negalėjęs įveikti tolimų atstumų. Jeigu pažiūrėsime, kokiuose plotuose jis vykdė savo arkivyskupijos steigimo darbą, neturėtų stebinti šimto ar daugiau kilometrų atstumo įvei-

kimas, jam keliaujant iš Prūsijos į Rusios ir Lietuvos pasienį. Jeigu Brunono never-sime apaštalauti Prūsijoje, susidarys laiko tarpas, kai apaštalavimo energiją misionierius sutelkė „rusų karaliaus“ žemėse. Tai galėjo atsitikti dar 1008 m. rudenį.

Kadangi šv. Brunonas Kverfurtietis apaštalavo įvairiuose paribiuose, susijusiuose su Kijevo Rusia, tai ir mums rūpi-mas Rusios ir Lietuvos pasienis vis dėlto turėtų būti arčiau Kijevo Rusios. Į tai atsi-žvelgtina, sprendžiant Rusios paminėjimo šaltiniuose klausimą. Todėl galime sutikti su D. Barono teiginiu, kad Petras Damia-nis nesumaišęs prūsų su rusais, bei E. Gu-davičiaus padaryta išvada, kad visi šalti-niai, kalbantys apie „rusų karaliaus“ žemę, kalba apie tą pačią geografinę sritį.

Galiausiai *Russiana gloriatur ecclesia* parodo, kad Netimero valdos buvo įtrauk-tos į Brunono steigiamos arkivyskupijos ribas. Greičiausiai dėl to Netimeras ir buvo paverstas „rusų karaliumi“.

“RUSSIANA GLORIATUR ECCLESIA” AND THE ISSUE OF ST. BRUNO’S OF QUERFURT MISSIONS

Marius Ščavinskas

S u m m a r y

The issue discussed in the article refers to the geog-raphy of the archdioceses, established by St. Bruno of Querfurt and the meaning and the circumstances of the appearance of the term “*Russiana gloriatur ecclesia*” mentioned “in the name of the Russian king” by the name Nethimer and the hagiographer Peter Damian (the first half of the 11th century). The greatest attention is focused on the letter to the king of Germany Henry II (the future emperor), written by St. Bruno himself and to the insert, written by Peter Damian, describing the martyrdom of St. Bruno Boniface’s (1009).

It becomes clear in the research that St. Bruno of Querfurt, after being anointed the archbishop of missions or pagans in 1004, did his work in at least several peripheries: in Hungary and in Kiev Russia,

i.e., among “black Hungarians”, Kiev Russia and Pechenegian, i.e., among Pechenegs. For the latter St. Bruno anointed the bishop and he also visited three Pechenegian lands. Another periphery, where people were sent by St. Bruno (the bishop and the monks), was Sweden. Finally the missionary himself came to Russian-Lithuanian border, where he was killed. All this geography shows, that St. Bruno of Querfurt did his missions and established the arch-dioceses in particular peripheries, in territories not available for any political influences, where other bishops were not doing their work and which didn’t lie within other bishops’ jurisdiction.

With the view of avoiding the violation of poli-tical and church subordination law in relationship to other bishops and the rulers, supporting them,

St. Bruno, if we trust hagiographical sources, visited Prussia, but he didn't do any missions there-instead he immediately headed for the Russian-Lithuanian border. While considering that we can answer the question why there is a mention of "Russiana gloriatur ecclesia" in Peter Damian's hagiography. The hagiographer perhaps has in mind the archdiocese, established by St. Bruno, the core of which was Kiev Russia. Because the bordering lands, where St. Bruno and the people sent by him worked, were on the border with Kiev Russia. Since the first archbishop of this missionary archdiocese was St. Bruno himself "Russian Church" took pride in him, i.e. the former and the present disciples of St. Bruno. Thus, while mentioning *Russiana gloriatur ecclesia* Peter Damian might have had in mind the people who still remembered St. Bruno, his disciples, the congregation of Russian Latin Church.

Rex russorum, mentioned in the same hagiography, might have meant not the "Russian" king, who lived in Lithuania, and who allegedly belonged to the sphere of Kiev Russian geopolitical influence, but the leader of the tribe, who lived in Lithuania, turned into such "king" due to a more familiar name of Russia.

Since St. Bruno of Querfurt did his missions in different peripheries, related to Kiev Russia, the Russian-Lithuanian border, the subject of our concern, should be closer to Kiev Russia. This should be taken into consideration while dealing with the issue of Russia's mention in the sources. Therefore it is possible to agree with the argument, stated by D. Baron, that Peter Damian hadn't confused us with Russians, but the conclusion made by E. Gudavičius, that all sources, speaking about the land of the "Russian king" speak about one and the same geographical area.

*Įteikta 2009 04 15
Parengta skelbti 2009 10 16*